

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

економічної теорії

на тему:

«Макроекономічний аналіз функціонування тіньового
сектору в Україні»

Студентки II курсу групи ЕМЕ-21

Тронт М. С.

Науковий керівник:

доц., к.ек.н. Лотиш О.Я.

Національна школа _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

Тронт Марія Сергіївна, група ЕМЕ-21

Макроекономічний аналіз функціонування тіньового
сектору в Україні

План

Вступ

1. Теоретичні аспекти тіньового сектору економіки.
2. Аналіз і оцінка масштабів та форм прояву тіньової економіки в Україні.
3. Шляхи подолання та методи боротьби із тінізацією економіки в Україні.

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

Вступ

1. Теоретичні аспекти тіньового сектору економіки..... 6

2. Аналіз і оцінка масштабів та форм прояву тіньової економіки в Україні.....

9

3. Шляхи подолання та методи боротьби із тінізацією економіки в Україні.....

16

Висновки

Список використаної літератури

Вступ

Актуальність досліджуваної теми. Значну увагу привертає до себе феномен тіньової економіки, у зв'язку із рядом причин, зокрема, таких як :

- о суттєві масштабами поширення;
- о його відносну самостійність як однієї із складових господарської системи держави, що здійснює реалізацію її найвагоміших господарських функцій завдяки паралельному дублюванню роботи зареєстрованих економічних інститутів;
- о формування негативного впливу на ділову репутацію держави у відносинах із світовими фінансовими організаціями та інвесторами у тому числі, із врахуванням можливостей отримання позик та іноземних капіталовкладень;
- о становлення економічної, політичної та соціальної дисципліни у цілому;

Об'єктом дослідження є явище діяльності тіньової економіки в сучасній Україні.

Предметом дослідження виступає тіньовий сектор, як невід'ємна складова економічного процесу будь-якої країни.

Велику лепту у дослідженні даної теми внесли такі діячі, як : О.В. Турчинов, Ю.М. Ванькович, В.М. Попович, Н.Ш. Шелудько, Е. Фейг, О.В. Шарікова, Т.І. Корягіна, О. В. Засянська, О.В. Приймак, І.В. Горобінська, та ряд інших видатних вчених.

Мета дослідження передбачає вивчення роботи економіки в тіні та формуванні методів боротьби із тінізацією.

До основних завдань дослідження обраної теми можна віднести:

- ознайомлення із змістом поняття тіньової економіки;
- вияснення основних причин формування тіньового сектору;

- визначення шляхів мінімізації проявів економічної тінізації, або ж формування системи заходів з метою запобігання розширення даного сектору;

Методи дослідження, що використовувались при написанні курсової роботи: аналіз, порівняння, моделювання, індукція, синтез, дедукція.

1. Теоретичні аспекти тіньового сектору економіки.

Вглиблюючись у історію виникнення тіньової економіки дізнаємося, що перші її риси спостерігаються ще із зародженням держави. Дана тема ніколи не втрачала своєї актуальності, і навіть навпаки досягла її піку в 20-ому столітті, в період, коли частина держав зіткнулися із системною кризою. Безпосередньо на рубежі 70-их років тіньові економічні процеси привертають до себе все більше уваги економістів, державних діячів, вчених. Така небайдужість була зумовлена суттєвим зростанням економічної злочинності, що перш за все передбачає ухилення від оподаткування.

Однією із перших ґрунтовних праць, що розкрила зміст та проблему поширення тіньової економіки стала стаття «Підпільна економіка», що побачила світ у 1977 році завдяки П. Гутману.[10, с.576]

Власні погляди стосовно трактування поняття й структури економіки в тіні у своїх працях висунули такі учені: Макафі, Фрей, Морис, Норман, Гершуні, Патерсен, Блейдс, Хігінс, Баделт, Век-Ханнеман та інші. Внаслідок такого ажіотажу поняття «тіньова економіка» трактується по-різному. Вважають, що найбільш точно розтлумачити суть даного поняття вдалося Е.Фейгу. Він розкриває зміст «сірої економіки», як тієї, що містить у собі усю економічну діяльність, котра із певних обставин не підлягає врахуванню в офіційну статистику і у свою чергу не враховується до числа валового національного продукту.

Е.Фейг виокремлює дві невід'ємні складові «прихованої» економіки :

1. економічна діяльність, що вважається абсолютно легальною, але водночас не відображається у офіційних статистичних даних і не здійснює сплати податків;

2. незаконна, тобто та, яку цілеспрямовано приховують;

Перша складова отримала назву «неформальної економіки». Вона найбільш широко розповсюджена при незначних під заробітках, наприклад

ремонт житла власноруч, незначні доходи, отриманні від експлуатації присадибних ділянок.

Друга - «підпільна економіка». Вона передбачає сукупність протизаконних дій, що не підлягає державному контролю та суперечить законодавчим нормам. Не зважаючи на це, дії таких суб'єктів-порушників є абсолютно свідомими та цілеспрямованими у визначених протиправних намірах.[9, с.32-35]

Власні погляди на рахунок тіньової економіки у своїх працях виклав Турчинов. Він стверджує, що дана економіка уособлює економічну діяльність, над якою не здійснюється контроль державними органами. Головною метою таких дій є отримання максимального доходу, завдяки порушенню законодавчих норм Турчинов запропонував поділити сіру економіку на 4 частини:

1) економічна діяльність, що не приховується від державних органів проте в силу певних об'єктивних і суб'єктивних причин є неконтрольованою та неоподатковуваною;

2) законна економічна діяльність, при якій відбувається повне або часткове намагання ухилитись від сплати зборів, податків, виплати штрафів, та ряду інших обов'язкових платежів. Це можна трактувати як отримання додаткових надходжень економічним суб'єктом, шляхом порушення чинного податкового, економічного та іншого регламентуючого його господарську діяльність законодавства;

3) економічна діяльність, що є навмисне прихованою ,та належить до ряду незаконних;

4) вчинки , спрямовані на одержання доходу, завдяки здійсненню чи сприяння здійсненню злочинів, що несуть по собі кримінальну відповідальність [11, с. 32-35]

Варто зазначити, що функціонування тіньової економіки є нелегальним ,за рахунок реалізації власних можливостей завдяки незаконним шляхам. Такі дії дають змогу отримати вигоду завдяки іншим сферам діяльності ,зловживаючи такими незаконними методами: злочинство, всіляке ухилення від сплати податків, нехтування бажаннями інших людей, завдання екологічної шкоди, реалізація шкідливих товарів, що можуть спричинити проблеми із здоров'ям людини.

Розвиток різноманітних форм власності в Україні , зміни в управлінській системі держави, абсолютна переробка соціально-економічних відносин ,а також визначення грошової одиниці держави, тобто гривні, супроводжується ще й когортою негативних економічних процесів ,зокрема, зміною злочинної структури і різким загостренням кризових явищ. Головним наслідком невдалої економічної політики є зростання чисельності скоїних господарських злочинів. Більшість правопорушень у сфері економіки зумовлені надзвичайно низькими купівельними можливостями громадян України. Неефективна управлінська система державою, стала однією із головних передумов суттєвого підвищення рівня корупції. У зв'язку із неправильним регулювання економіки в державі виник такий різновид злочинів, як ухилення від оподаткування. Згідно із економічними підрахунками до Української казни, через ухилення від сплати податків не надходить близько 60% обсягу прибутків ,що отримують фірми та підприємства[6, с.127-135]

Об'єкти прихованої економіки, що теж підлягають оподаткуванню, вдаються до протизаконних дій. Наприклад, з метою максимізації отримуваного доходу, свідомо та цілеспрямовано фальсифікують офіційні данні про справді наявні прибутки та витрати в офіційній економіці та приховують інформацію щодо прибутків та витрат у протизаконній діяльності .

Стрімке розширення тіньового сектору економіки завдає суттєвої шкоди цілому суспільству ,сповільнює державотворчі процеси в Україні.[1. с.206]

2. Аналіз і оцінка масштабів та форм прояву тіньової економіки в Україні.

Тінізація економіки вважається однією із найвагоміших перешкод на шляху до встановлення стабільного розвитку економіки, покращення життєвого рівня населення та перш за все надання гарантій щодо національної безпеки країни. Дана проблема характерна абсолютно для усіх держав, а не тільки спостерігається в Україні. Вона носить глобальний характер і має тенденцію до загострення.

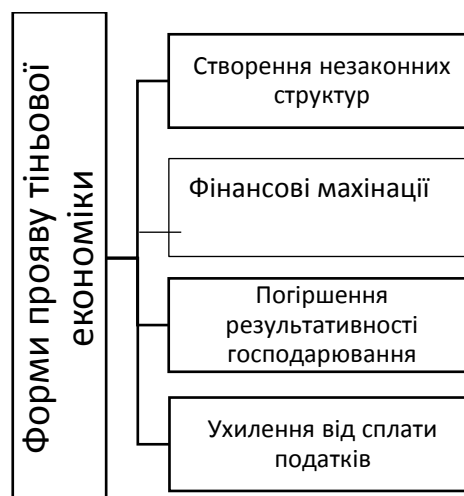
На основі цього виокремлюють ряд основних причин виникнення та успішного прогресування тіні в межах держави.

Намагаючись всесторонньо розглянути проблему тінізації економіки в нашій державі, можна виокремити ряд об'єктивних чинників, що дозволяють проаргументувати її суттєві масштаби. Зокрема, такі як :

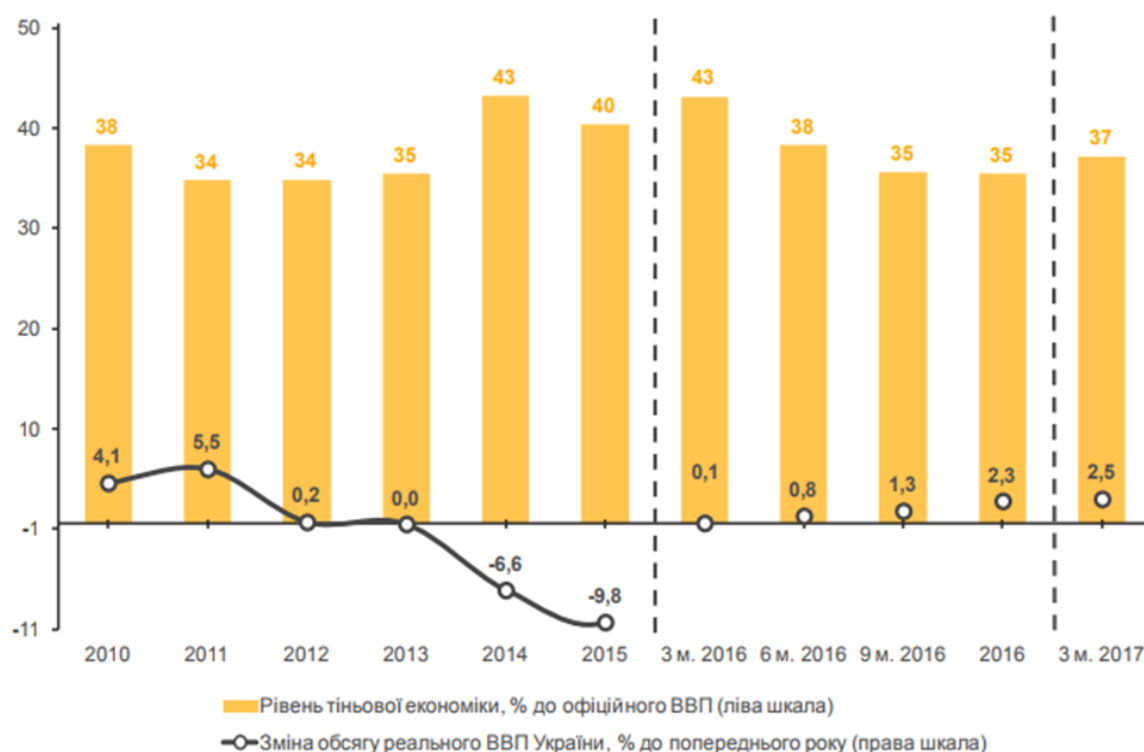
- нерівномірне податкове навантаження та високі податкові рівні;
- процеси приватизації, що за часту є надто повільними та абсолютно непрозорими;
- відсутність бажаної прозорості податкового законодавства, а також постійне його корегування;
- корумпованість державних органів влади, і в тому ж числі органів місцевого самоврядування;
- втручання владних структур у роботу господарюючих суб'єктів; [7]

У довготривалому процесі становлення та розвитку сірої економіки відбувається формування певних якісних ознак, які є одним із головних показників її існування. Дані ознаки характерні переважній більшості країн, що зіткнулися із глибокою економічною кризою, і Україна не є виключенням. Проте у різних країнах вони носять різний характер та особливості, а прихована економіка диференціюється за масштабами поширення та формами

її прояву. Відповідно до другого можна виокремити наступну класифікацію.(рис.1)

Рис. 1. Форми прояву тіньової економіки[8]

Рис. 2. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)*

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Оцінюючи наявний рівень тіньової економіки в Україні, варто відзначити, що станом на перший квартал 2017 року даний показник знизився із 43 % до 37% ВВП, порівняно із даними, отриманими за 2016 рік. Дані відомості ми одержуємо завдяки прес-службі Міністерства економічного розвитку і торгівлі, тобто МЕРТ.(рис. 2)

Здійснення оцінювання рівня масштабності розповсюдження тіньової економіки відбувається шляхом застосування ряду методів. Згідно з їхніми результатами спостерігається часткове зниження сірої економіки, порівняно із даними, одержаними за 2016 рік. Відповідно до даних методів можемо спостерігати такі зміни :

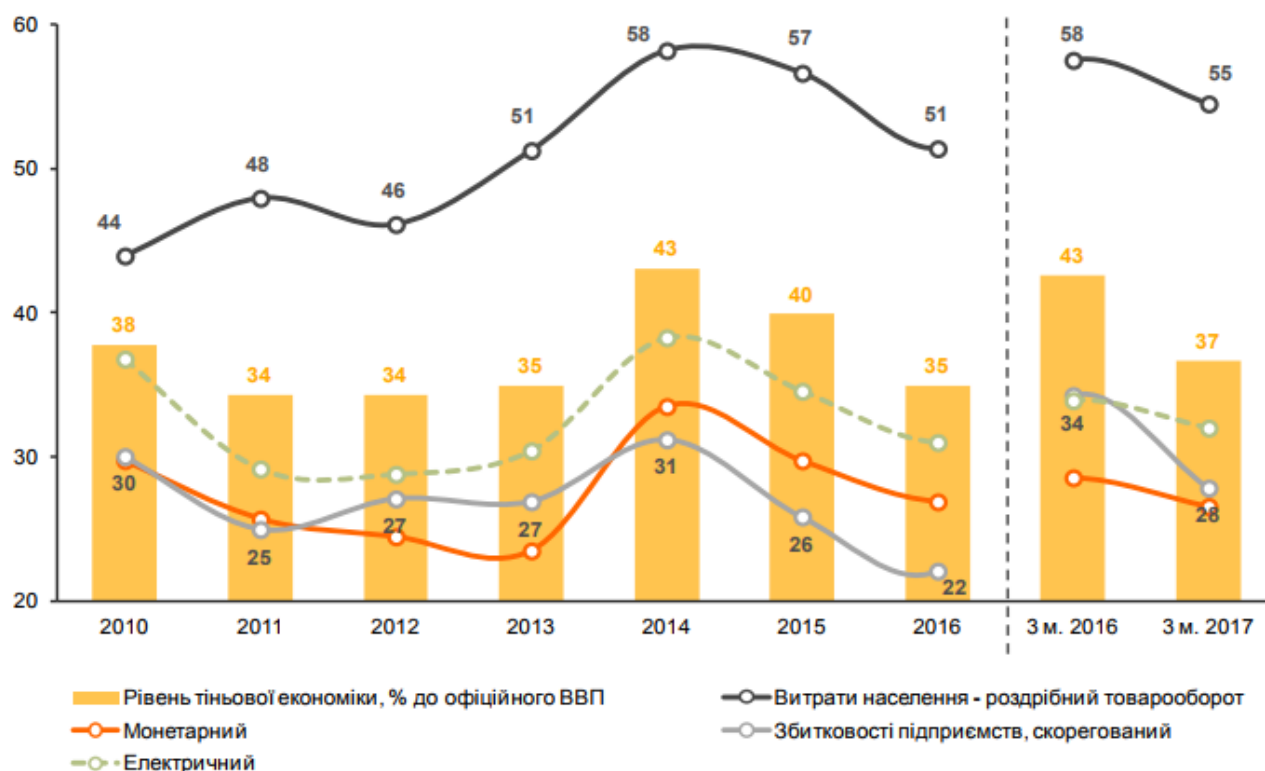
- зниження рівня прихованої економіки на 6, в.п., що складає близько 28% від загального обсягу офіційного ВВП, згідно із методом збитковості підприємств. Дані зміни зумовлені значним зниженням збитковості підприємств усіх ВЕД (окрім ВЕД «Освіта») та одночасним поліпшенням фінансового стану підприємств ВЕД «Фінансова та страхова діяльність» , а також підприємств видобувної промисловості;(рис.3)

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, у % до рівня офіційного ВВП*

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

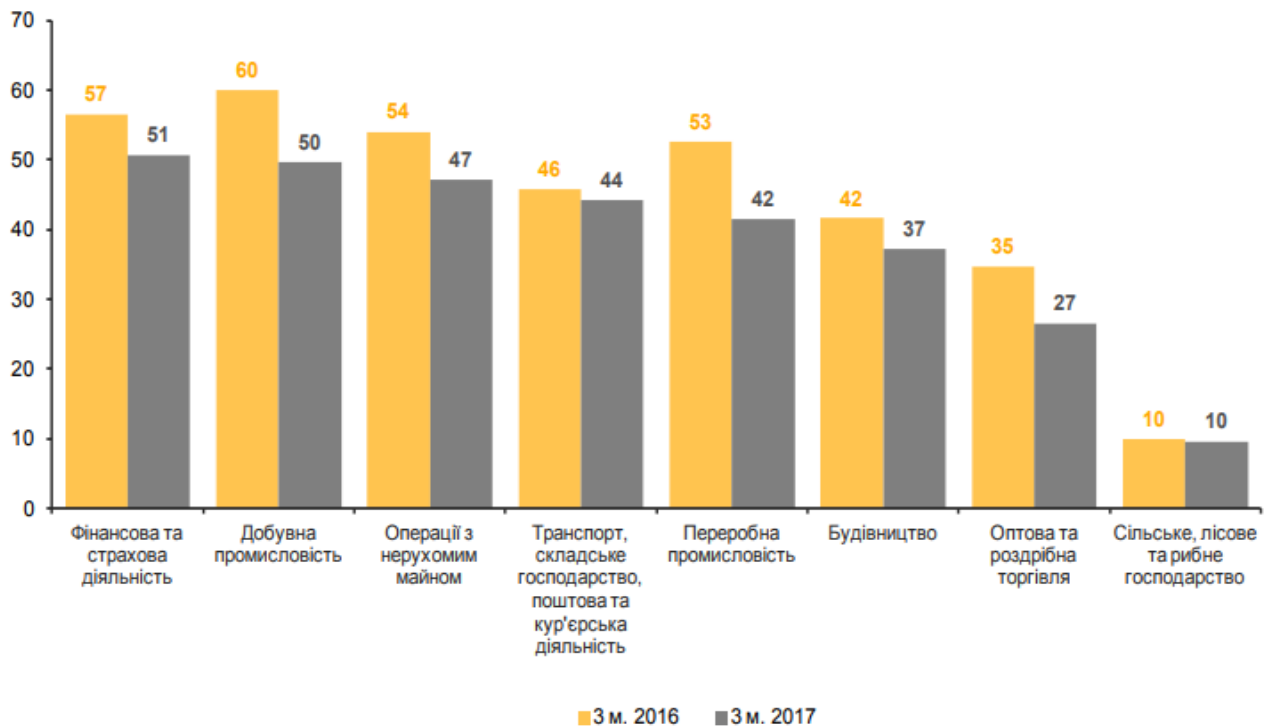
- зниження рівня прихованої економіки на 3 в.п., що складає близько 55% від сукупного обсягу офіційного ВВП, згідно із методом «витрати населення – роздрібний товарооборот»;
- зниження рівня прихованої економіки на 2 в.п., що складає близько 27% та 32% від загального обсягу офіційного ВВП, що характеризує монетарний та електричний методи;(рис.4)

Рис. 4. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП*

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Кожен із представлених методів визначення рівня тінізації економіки держави спеціалізується на окремо визначеній сфері національної економіки (з відповідно різним показником тінізації у ній). Опираючись на це, можна стверджувати, що тільки інтегральний показник масштабів поширення тіньової економіки дає найоб'єктивнішу та реальну оцінку такого явища, як сіра економіка.

Рис. 5. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Згідно із даними Держстату, у I кварталі 2017 року переважає, започаткована у 2016 році тенденція до значного зменшення збитків підприємств усіх галузей переробної промисловості, що спричинило покращення фінансового стану на підприємствах.

Сказане обґрунтовується одержаним позитивним сальдованим фінансовим результатом функціонування підприємств відповідно до підсумків I кварталу 2017 року у розмірі 1,8 млрд. грн. на противагу негативного у I кварталі 2016 року у обсязі 45,2 млрд. грн.

Найбільший позитивний фінансовий результат одержано підприємствами наступних галузей:

- виготовлення продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів – у розмірі 2,7 млрд.грн. (“-” 6,8 у I кварталі 2016 року);

- машинобудування – у розмірі 2,7 млрд. грн. (“-” 4,1 млрд. грн. відповідно (рис.5)

3. Шляхи подолання та методи боротьби із тінізацією економіки в Україні.

Розвиток економіки в тіні призводить до правового нігілізму, розповсюдження процесів криміналізації відносин у економіці держави, а також до все більшої корумпованості державних органів влади, що у свою чергу призводить до підриву довіри до самої держави. Варто відзначити, що дана проблема функціонування прихованої економіки має право на існування не лише у правових відносинах, а й перш за все носить макроекономічну природу.

Виокремлюють ряд наслідків тінізації у економічному секторі, зокрема, такі як :

- нераціональне використання бюджетних ресурсів, що перебувають у дефіциті;
- втрата своєї дієвості фіскальними інструментами;
- зростання розбіжностей у доходах населення;
- розповсюдження тенденцій до тіньової зайнятості;
- занепадання соціального сектору;
- сповільнення переходу до сучасної (інноваційної) моделі розвитку, пов'язане із поганим інвестиційним розвитком та абсолютно неефективним використанням та відтворенням людського капіталу;
- втрата суспільством можливостей фінансового нагромадження, що зумовлює їх низький інвестиційний потенціал. [2, с. 57-58].

Розглядаючи проблему детінізації економіки в Україні пріоритетними вважаються системи заходів спрямовані на розробку методів та шляхів їх упровадження, необхідних для досягнення цілі. Беручи до уваги наявний стан економіки України ефективним є ведення антикризових заходів, та інших

структурних та інноваційних перетворень як у коротко так і у довгострокових очікуваннях.

Для боротьби із наслідками діяльності тіньового сектору України, виокремлюють ряд заходів ,впровадження яких протидіє тінізації.

Передбачають наступні заходи, спрямовані на детінізацію економіки:

- введення податкового стимулювання до накопичення коштів та їх інвестування у прогресивні, наукоємні сектори юридичними особами, які б мали надаватися відповідно до результативності здійснюваної діяльності;

- економічна амністія некримінального походження, перш за все тих, які направлені у важливі інноваційні та суспільно вагомні сектори;

- втілення в життя теоретичних розробок із викриття напівлегальних фінансово-промислових утворень та проведення заходів з метою викорінення знайдених схем іллегалізації капіталу;

- проведення заходів для полегшення дозвільних та погоджувальних процедур для легалізації підприємницької діяльності ,перш за все, у сфері інновацій;

- обов'язкова аргументація джерел походження грошових ресурсів за умови здійснення покупки товару, ціна якого значно перевищує певну попередньо узгоджену суму, наприклад придбання транспортного засобу, оселі, земельної ділянки, або інших предметів розкоші;

- залучення представників міжнародних організацій, які спеціалізуються на боротьбі із нелегальним господарюванням для втілення у життя стратегії легалізації; [3, с. 92-93]

Для посилення протистояння тіньовій економічній діяльності та корумпованості у першому кварталі 2017 року було впроваджено ряд заходів органами виконавчої влади.

Значну лепту у вирішенні проблеми тінізації державної економіки внесли органи Держаудитслужби, які здійснили проведення 710 контрольних заходів (серед яких 397 - планові, а 233 – позапланові). Серед загального числа перевірок 627 ревізій – спрямовані на оцінку сукупності, або одиничних питань фінансово-господарської діяльності та контролю державних закупівель. На основі проведених досліджень вияснено, що на підприємствах та організаціях, які підпали під контроль знайдено 541 порушення фінансово-господарської дисципліни.

Згідно із даними, одержаними внаслідок проведення контрольних заходів представниками органів Держаудитслужби винесено 313 пропозицій стосовно введення фінансових санкцій до правопорушників. Із цього числа в дію були уведені 243 санкції.

Оцінюючи роботу Державної фіскальної служби України та її територіальних органів станом на перший квартал 2017 року, варто відзначити, що вони ведуть активну політику, з метою виявлення суб'єктів мінімізації податкових зобов'язань, що стали основою формування фіктивного податкового кредиту, який в подальшому надавався платникам податків реального економічного сектору.

Попередні роки невпинної боротьби із наслідками тіньової економіки дали наступні плоди :

- підвищення рівня заробітної плати (починаючи із 01.01.2017 розмір мінімальної заробітної плати знаходився на рівні 3200 грн в місяць, на противагу 1600 грн, як мінімальної ставки, станом на 01.01.2016 рік), що разом із покращенням інфляційної ситуації в країні, дещо підвищило купівельні спроможності населення, та у свою чергу дало поштовх до поліпшення споживчої активності та обороту роздрібної торгівлі;
- збереження, запровадженої у 2016 році закономірності до поступового економічного зростання на фоні макроекономічної рівноваги;

- формування сприятливого бізнес – клімату, за умов реалізації політики дерегуляції діяльності підприємств, а також забезпечення відносної стабільності валютного курсу, що значною мірою впливає на довіру інвесторів до державної економіки;

Висновки

Підводячи підсумки проведених практичних та теоретичних досліджень, варто відзначити, що тіньова економіка являє собою економічну діяльність ,яка із певних визначених причин не відображається у офіційній статистиці та не включається до показників національних рахунків. Варто зазначити, що функціонування такої економіки є нелегальним ,за рахунок реалізації власних можливостей завдяки незаконним шляхам. Суттєві внески у розробку сучасних наукових підходів та формування системи загально визнаних положень щодо функціонування тіньової економічної діяльності зробили Е. Фейг та О. Турчинов.

Масштаби поширення сірої економіки в Україні спричинені відсутністю встановлених правил та норм економічної діяльності, їх безперервними поправками та змінами. Внаслідок цього , значно вигідніше реалізовувати свою діяльність у «тіні». Проаналізувавши наявну ситуацію в країні можна виокремити декілька основних загальних причин, що стимулюють прогресування та все більше загострення проблеми тінізації. До таких передумов можна віднести правові, організаційні, політичні, моральні, технічні, економічні ,та ряд інших. Беручи до уваги статистичні данні, варто відзначити, що станом на перший квартал 2017 року інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні знизився на 6% порівняно із даними отриманими за 2016 рік.

Для покращення даного показника, із боку держави доцільним було б проведення соціально-економічної політики, яка б передбачала систему відкоригованих дій з детінізації економіки.

Оцінивши наявну ситуації в країні, варто виділити декілька основних заходів, котрі б сприяли процесу детінізації в державі. Перш за все, доречним було б проведення заходів для полегшення дозвільних та погоджувальних процедур для легалізації підприємницької діяльності, окрім цього сприятливим фактором є залучення представників міжнародних організацій, які спеціалізуються на боротьбі із нелегальним господарюванням для втілення у життя стратегії легалізації.

Підсумовуючи усе вищесказане, варто відзначити, що реформування економічної системи необхідно почати із себе, та власного ставлення до такого поняття як прихована економіка. Адже завдяки мізерному вкладу кожного із нас у цю нелегальну сферу і виникає глобальна проблема тіньової економіки.

Список використаної літератури

1. Базиліюк А.В., Коваленко О.С. Тіньова економіка в Україні. – К.: НАЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206с.
2. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості // Банківська справа. - 2007. - № 2. - с. 56-66
3. Зверькова Н. Деякі питання визначення понять "тіньова економіка", "детінізація економіки" та "протидія тіньовій економіці" // Підприємництво, господарство і право. - 2008. - № 1. - с. 92-96.
4. Зянько В.В. Тіньові доходи та шляхи їх зменшення в Україні // Вісник Вінницького політехнічного інституту. - 2008. - № 1. - с. 8-13.
5. Кіржецький Ю. І. Тіньова економіка та напрямки її подолання в Україні : монографія / Ю. І. Кіржецький. – Л. : Ліга-Прес, 2013. – 170 с.
6. Лопатін О.К. Макроекономічна модель тіньової економіки України // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - № 10. - с. 125-135.
7. Наукові дослідження Випуск 31 ' 2016. удк 343.9 корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії М. О. Маршуба.
8. Прилипко Ю.І. Методичні підходи до визначення обсягів тіньової економіки у сільському господарстві // Статистика України. - 2007. - № 2. - с. 13-19.
9. Рейкін В. С. Типологізація тіньової економіки: секторальний підхід / В. С. Рейкін // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 2. – с. 32-35
10. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. З.С. Варналія. - К. : Вид-во НІСД, 2006. - 576 с.
11. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. В. Турчинов. – К. : АртЕк, 1995. – с. 32-35